

Underlag till detaljplan - Slussled/Bergkanalen

PM Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Bilaga 2 – Kulturhistorisk byggnadsutredning Nyckebo (Olidan 5:3)

Slussar i Trollhätte kanal

Anläggande av sluss i Trollhättans kommun,
Västra Götalands län

2025-04-15

Trafikverket
Postadress: Vikingsgatan 4, 411 01, Göteborg
E-post: trafikverket@trafikverket.se
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

Konfidentialitetsnivå: 1, Ej känslig
Dokumentdatum: 2025-04-15
Dokumenttitel: Kulturhistorisk byggnadsutredning Nyckebo (Olidan 5:3)
Författare: Charlotte Hedenström, Viktor Nilsson
Ärendenummer: TRV2021/84231

Foton: WSP, där annan källa ej anges.

Innehåll

1. Förutsättningar	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte och metod	4
2. Lagskydd och administrativa uppgifter.....	5
2.1 Fastighetsuppgifter	5
2.2 Riksentresse för kulturmiljövården	6
2.3 Plan- och bygglagen.....	6
3. Historik.....	8
3.1 Villa Nyckebo och Nohab	8
3.2 Byggnadshistorik	14
4. Nulägesbeskrivning.....	16
4.1 Miljö	16
4.2 Exteriör.....	18
4.3 Interiör	20
4.3 Planlösning och ritningar	23
5. Kulturhistoriskt värde	24
5.1 Kulturhistoriskt sammanhang, relevans och läsbarhet	24
5.2 Värdebärande karaktärsdrag och byggnadsdelar	25
6. Att tänka på inför en eventuell flytt	26
6.1 Kontextens betydelse – Hur påverkas byggnadens kulturhistoriska värde vid en flytt?	26
7. Framtid	27
7.1 Hantering av byggnaden	27
7.2 Ny placering av byggnaden vid en eventuell flytt	27
8. Referenser	28

1. Förutsättningar

1.1 Bakgrund

Projekt Trollhätte kanal syftar till att säkra Vänersjöfartens framtid, genom att byta ut dagens slussar och ge förutsättningar för en framtida utveckling av sjöfarten i Vänerstråket. De befintliga slussarna i Trollhätte kanal är nu över 100 år gamla och närmar sig slutet av sin tekniska livslängd.

Trollhättans kanal- och slussområde är en komplex miljö med höga kulturhistoriska värden av nationell betydelse, varför området är riksintressat för kulturmiljövården och delar av det är skyddat som statligt byggnadsminne. Särskilt unikt med Trollhättans kanal- och slussområde är hur platsen speglar en kommunikationshistorisk och teknikhistorisk utveckling genom tre generations slussleder som kan upplevas intill varandra. Ur ett teknik- och transporthistoriskt perspektiv har miljön, som en del av Göta älv med kanaler och slussar, vattenkraftverk och stadsbildning, en mycket stor betydelse.

Inom ramen för projektet utreds hanteringen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader som påverkas när den nya slussanläggningen byggs. Utredningen är en av de skademildrande åtgärder som undersöks för att miljöanpassa projektet. De fyra byggnader som utreds är alla av betydelse för att avläsa det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för riksintresset Trollhättan.

De fyra byggnader som utreds är:

- Olidans gård (Olidan 5:29)
- Villa Nyckebo (Olidan 5:3)
- Skuggan (Olidan 4:10)
- Skogsvreten (6:1)

1.2 Syfte och metod

Rapporten innehåller bakgrundsbeskrivning och kulturhistorisk värdering för Villa Nyckebo (Olidan 5:3). Den utgör underlag för beslut om framtida hantering av byggnaden vilket kan komma att innebära en eventuell flytt. Detta med anledning av att det är möjligt att byggnaden hamnar inom det permanenta markanspråk som bygget av en ny slussled i Trollhättan innebär.

I nuläget är det ovisst om Nyckebo kommer kunna ligga kvar på sin nuvarande plats eller behöver flyttas.

Bakgrundsbeskrivningen bygger huvudsakligen på arkiv-, och kartstudier samt analys av historiska fotografier. En exteriör och interiör inventering av fastighetens byggnader och tomt genomfördes den 9-10 april 2024. Utredningen tar stöd i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) Plattform för Kulturhistorisk värdering och urval (2015). I plattformens värderingsprocess identifieras först miljöns bärande berättelser och dess fysiska uttryck. Med detta som utgångspunkt görs därefter en bedömning av hur fullständig och relevant miljön är ur kulturhistorisk synvinkel samt vad den representerar och förmedlar.

2. Lagskydd och administrativa uppgifter

2.1 Fastighetsuppgifter

Namn: Villa Nyckebo

Beskrivning: Privatbostad, tidigare direktörsbostad tillhörande Nydqvist & Holms verkstäder.

Byggnadsår: 1890

Län: Västra Götalands Län (Älvsborgs Län 1634-1998)

Kommun: Trollhättans kommun

Landskap: Västergötland

Socken: Gärdhems socken, Väne härad (införlivad i Trollhättan ca 1860)

Adress: Kyrkbrovägen 13, Kanalöarna, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 5:3

Fastigheten Nyckebo 5:3. Källa:Trollhättans stads kartportal

2.2 Riksintresse för kulturmiljövården

Fastigheten ingår som ett uttryck för riksintresset Trollhättan P23. Riksintressen för kulturmiljövården regleras i miljöbalkens 3 kap. 6§.

Villa Nyckebos historia är tätt knuten till den storskaliga fabriksanläggning som under 1800-talets andra hälft byggdes upp av verkstadsbolaget Nohab. Den påkostade putsarkitekturen med stadsmässig prägel vittnar om dess ursprungliga funktion som en representativ tjänstemannabostad tillhörande bolagets direktörsfamilj.

Riksintresset Trollhättan [P 23]

Motivering

Kommunikations- och industrimiljö med stor transporthistorisk betydelse som genom tillkomsten av slussar och kanalanläggningar under 1800-talet möjliggjorde skeppsfart från Östsvrige till västerhavet samt de industrietableringar och den stadsbildning som växte fram längs fallen som en följd av detta.

Uttryck för riksintresset

Slussanläggningar från 1844 och 1916 med bevarad infrastruktur som kanalkontor, magasin etc, monumentala kraftstationer med Sveriges äldsta elproducerande kraftverk, broar, tjänstemannabostäder, fabriksbyggnader mm. 1860-talets stadsplanering längs östra älvstranden, med träbyggnader från 1800-talets mitt och stenhus i mer storstadsmässig skala från 1800-talets slut och 1900-talets början.

I området ingår även

Fornlämningsmiljöer med stenåldersboplatser, hällkistor, dommarring, fornborgar, grund efter Ekholmens slott från medeltid.

2.3 Plan- och bygglagen

Fastigheten har sedan tidigare utpekats kommunalt och bedömts som särskilt värdefull i samband med en inventering som utfördes år 2017.

Byggnader och bebyggelsemiljöer som har så höga kulturhistoriska värden att de kan anses ha få motsvarigheter, eller särskilt väl påvisar en kontext, betraktas som särskilt värdefulla (BFS 2016:6, 1:2213). Byggnader som är särskilt värdefulla omfattas av förbud mot förvanskning vilket innebär att en väsentlig egenskap går förlorad vid ändring, så som byggnadens karaktär eller särart. Varsamhetskravet gäller för all bebyggelse oavsett kulturhistoriskt värde. Ändringar ska göras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktär och värden. För att uppnå varsamhet krävs kunskap om vilka egenskaper som ligger till grund för byggnadens värden. Vid flytt av kulturhistoriskt värdefulla byggnader tas särskild hänsyn i lagstiftningen.

Plan- och bygglag (2010:900)

Förvanskningförbudet 8 kap 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Varsamhetskravet 8 kap 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Flytt av byggnader enligt plan- och bygglagen

”Är det huvudsakliga skälet med flyttningen att rädda en kulturhistoriskt värdefull byggnad finns det stora möjligheter att göra avsteg från de tekniska egenskapskraven om det krävs för att tillvarata byggnadens kulturvärden.” – Boverket

1 kap. 4 §

Vid nybyggnad ska byggnaden uppfylla ett antal utformningskrav och tekniska egenskapskrav. Vid flyttning av en byggnad får dock kraven anpassas och man får göra avsteg från kraven med hänsyn till:

- flyttningens syfte
- byggnadens förutsättningar
- varsamhetskravet
- förvanskningförbudet

Miljön omkring Olidanbassängen ca 1945. På fotot syns samtliga fyra byggnader som utreds för påverkan av den nya slussleden. Villa Nyckebo till vänster strax bakom fabriksbyggnaden i bildens centrum. Källa: Innovatums bildarkiv.

3. Historik

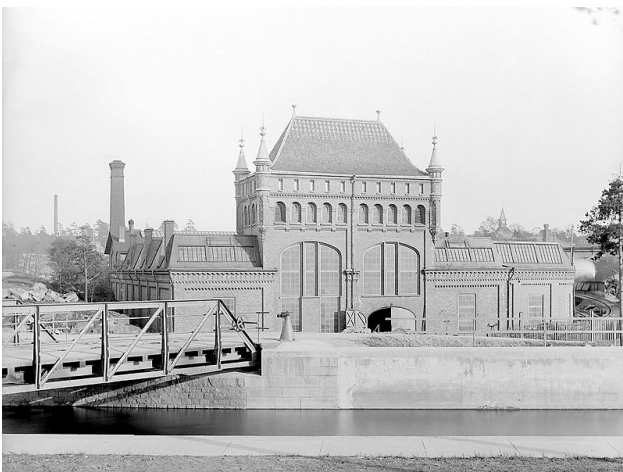
3.1 Villa Nyckebo och Nohab

Omkring 1800-talets mitt började flera industri- verksamheter att etablera sig intill Trollhätte kanal, på Olidan gårds gamla ängs- och odlingsmarker. Läget vid Bergkanalens västra strand erbjöd goda förutsättningar både vad det gällde vattenkraftutvinning med närhet till bäckar och forsar, samt tillgång på lättexploaterad mark. Vidare hade frakten underlättats genom konstruktionen av Trollhätte kanal och slussar som möjliggjorde sjöförbindelsen mellan Vänern och Västerhavet. 1840–1850 hade en klädesfabrik, ett pappersbruk och ett oljeslageri anlagts i området.

1847 grundade ingenjören Antenor Nydqvist tillsammans med Carl Olof Holm och Johan Magnus Lidström bolaget Trollhätte Mekaniska Verkstad. Förändrade ägarförhållanden resulterade i att namnet först byttes till Nydqvist & Holm och därefter Nohab under tidigt 1900-tal. Den mekaniska verkstadens produktion var inledningsvis specialiserad på turbin- tillverkning men kompletterades efter hand med flera andra produktkategorier som även gick på export. I takt med utbyggnaden av landets järnväg blev lokomotivtillverkning en av bolagets viktigaste inkomstkällor.

Nydqvist & Holms tidiga framgångar medförde att fabriksanläggningen kontinuerligt utvidgades under 1800-talets andra hälft. Ett industrikomplex till stor del gestaltat som historiserande tegelarkitektur, växte fram utmed Bergkanalen och intill Olidanbassängen. I byggnadsbeståndet ingick bland annat verkstadshallar, gjuteri, vattentorn, våghus, ritsal och huvudkontor.

Antenor Nydqvist fick med tiden en roll som ensam direktör för verksamheten. År 1878–80 uppförde han den exklusiva privatbostaden Villa Elfhög åt sig själv en bit uppströms kanalen. Villan ritades av den mycket produktiva Göteborgs- arkitekten Adrian Crispin Peterson och uppges vara en av de första i Sverige med centralvärmesystem. Villa Elfhögs huvudentré markerades med en stor överliggande gjutjärnsbalkong som påminde besökare om ägarens yrke. En motsvarande detalj återkom i Villa Nyckebos omsorgsfullt utformade trapppräcken.

Gamla plåtslageriet och ångpanneverkstaden. ca 1900. Källa: Innovatum

Nohabs huvudkontor till höger och Nyckebo i bakgrunden ca 1900. Källa: Innovatum

Originaltitel: Fem kvinnor och ett flickebarn samlade utomhus runt ett pelarbord kring sekelskiftet 1900. Foto: Ingeborg Enander. Källa: Digitalt Museum

Utomhusfika i villa Nyckebo's trädgård. Olidans mangård med köksutbyggnaden i bakgrunden. Foto av Herman Nydqvist 1890-tal. Källa: Innovatums bildarkiv.

Vid Nyckebo. Tre generationer Nydqvist år 1904. Från vänster Antenor Karl Herman Nydqvist (1893-1973), hans farfar Johan Henrik Antenor Nydqvist (1817-1914) och hans far Herman Antenor Nydqvist (1862-1922). Källa: Digitalt Museum

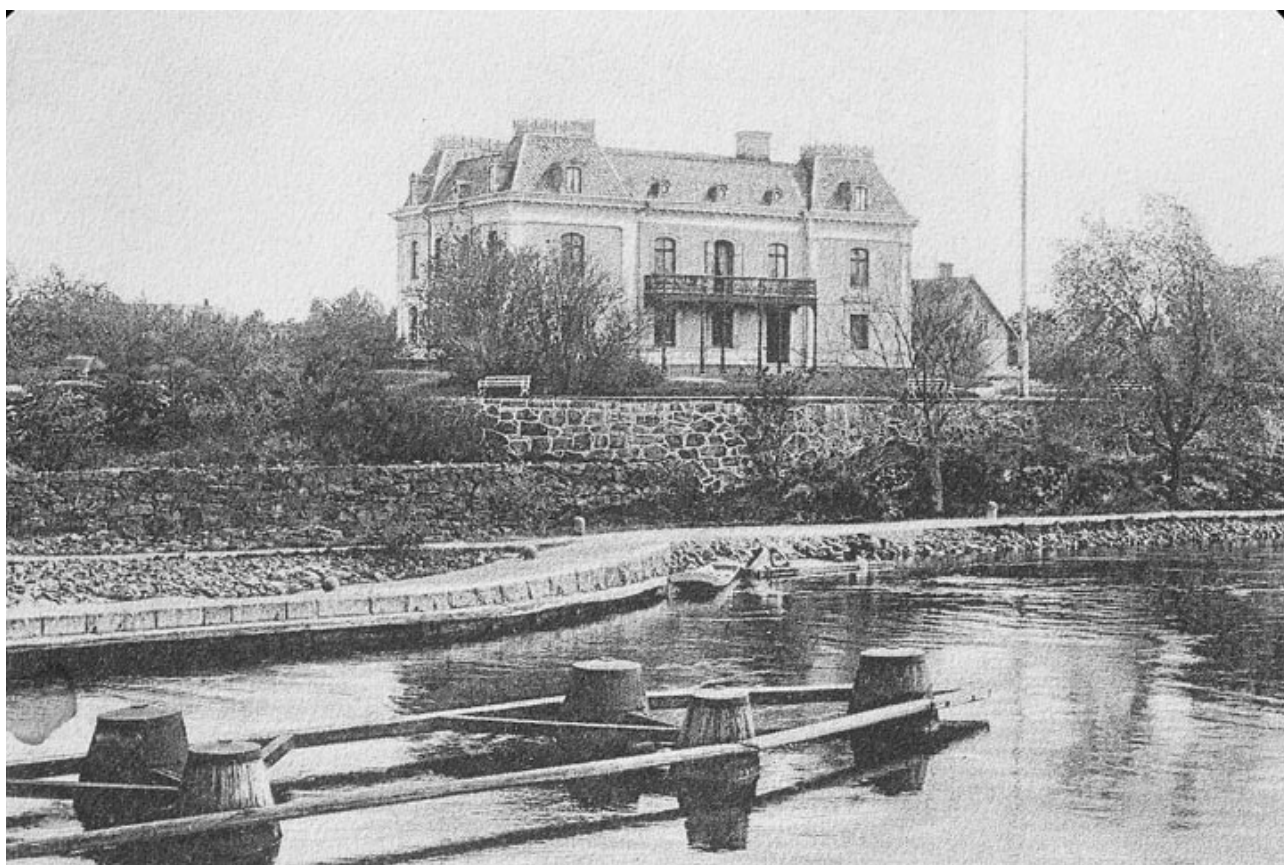
Gustaf V vid invigningen av slussarna 1916: Innovatums bildarkiv

1910-tal. Nohabs fabriksområde. Olidans nybyggda vattenkraftverk till vänster och Nyckebo till höger i bild. Källa : Digitalt Museum

1890 gav Antenor Nydqvist i uppdrag åt arkitekten att även rita en villa åt sin son och efterträdare Herman och frun Emma. Villa Nyckebo fick en liknande utformning som Elfhög, men i mindre skala och placerades i direkt anslutning till fabrikerna och bolagets huvudkontor vid Olidambassängen. I Trollhättan ritade Crispin Peterson även Tingshuset och Nydqvist & Holms tjänstebostad Villa Hjulqvarn. Under sin livstid låg han vidare bakom ett stort antal kyrkor och profana byggnader i Västsverige, däribland Lysekils kyrka, societetshuset i Varberg och på Marstrand samt flera praktfulla stenbyggnader längs Kungspors-avenyn i Göteborg.

Under tidigt 1900-tal flyttades större delen av Nohabs verksamhet till ett nytt område på kanalens östra strand. Det gamla huvudkontoret, vattentornet och en stor del av den äldre industribebyggelsen i tegel revs under perioden 1920–45. Delar av bebyggelsen övertogs då av kraftverksbolaget. Villa Nyckebo kom därefter att fungera som tjänstemannabostad för Vattenfall. 1994 blev byggnaden en privatägd bostad.

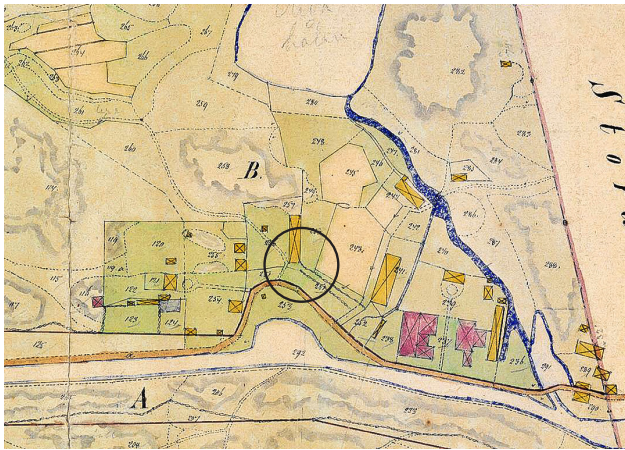
Villa Elfhög 1922. Källa: Digitalt museum

Familjen Nydqvist utanför Nyckebo år 1893. Källa: Innovatum

Nyckebo i födelsedagsskrud på Herman Nydqvists 50-årsdag d. 9 april 1912. Källa: Innovatums bildarkiv.

Laga skifteskarta från 1867. Nohabs första industriebyggnad har etablerats på Olidan gårdens östergärde. På Nyckebo's tomt låg vid den tiden en av gårdens äldre ekonomilängor. Längan hade sannolikt uppförts som en temporär bostad för kanalbyggets inhyrda soldatarbetare. Källa: Lantmäteriets

Ekonomiska kartan: 1930-70-tal redovisar inga större skillnader för villan. En stor del av Nohabs fabriksområde från 1800- och tidigt 1900-talet har rivits. Källa: Lantmäteriet

Specialkarta över sluss- och kanalområdet, sannolikt från 1880-talet. Varken Villa Nyckebo eller Olidans kraftstation finns med. Källa: Regionarkivet

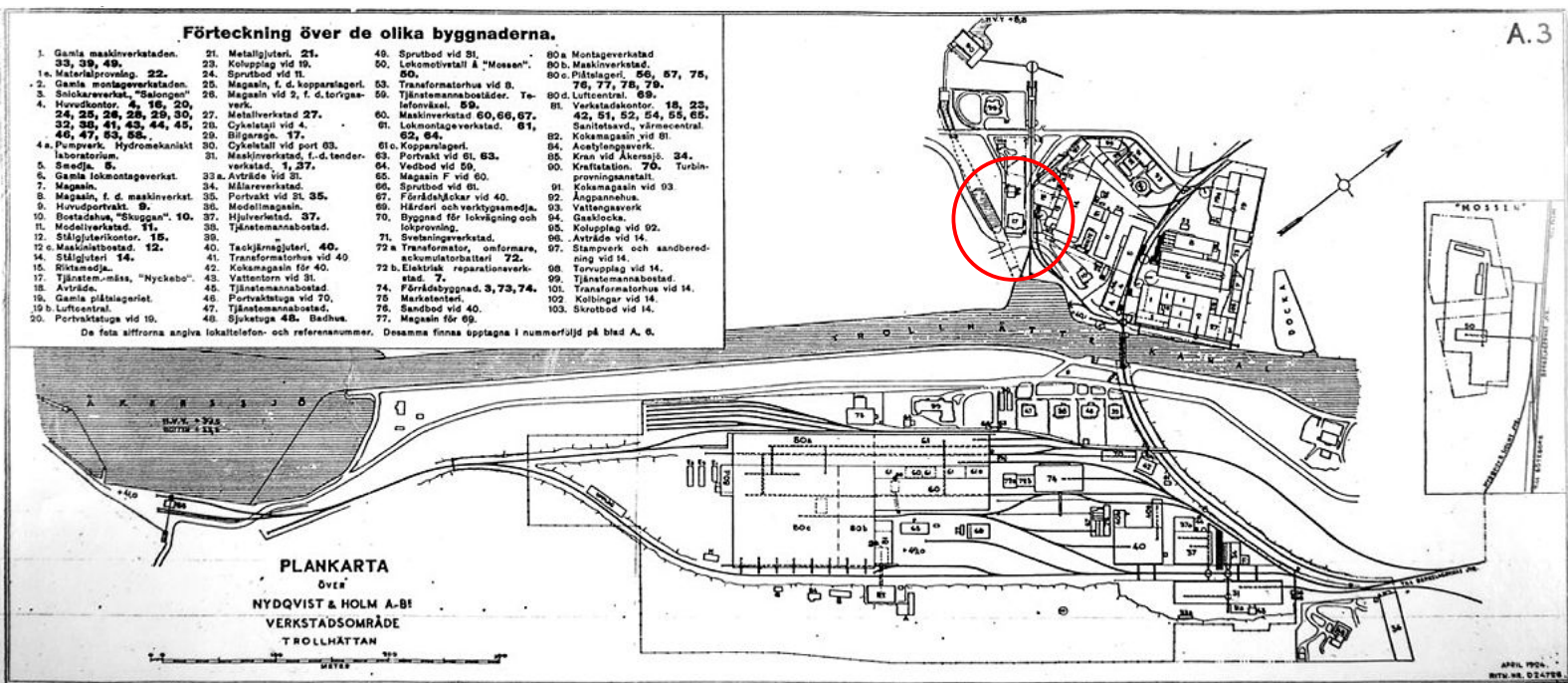
Flygfoto 1970-tal. Källa: Lantmäteriet

Turistkarta från 1907 med utmarkerade promenadstråk. Villa Nyckebo, Villa Klinten samt Olidans kraftverk är uppförda och Nohabs mekaniska verkstadsområde har expanderat. Till vänster om Nyckebo syns en mindre okänd byggnad. Källa: Trollhätttegillet

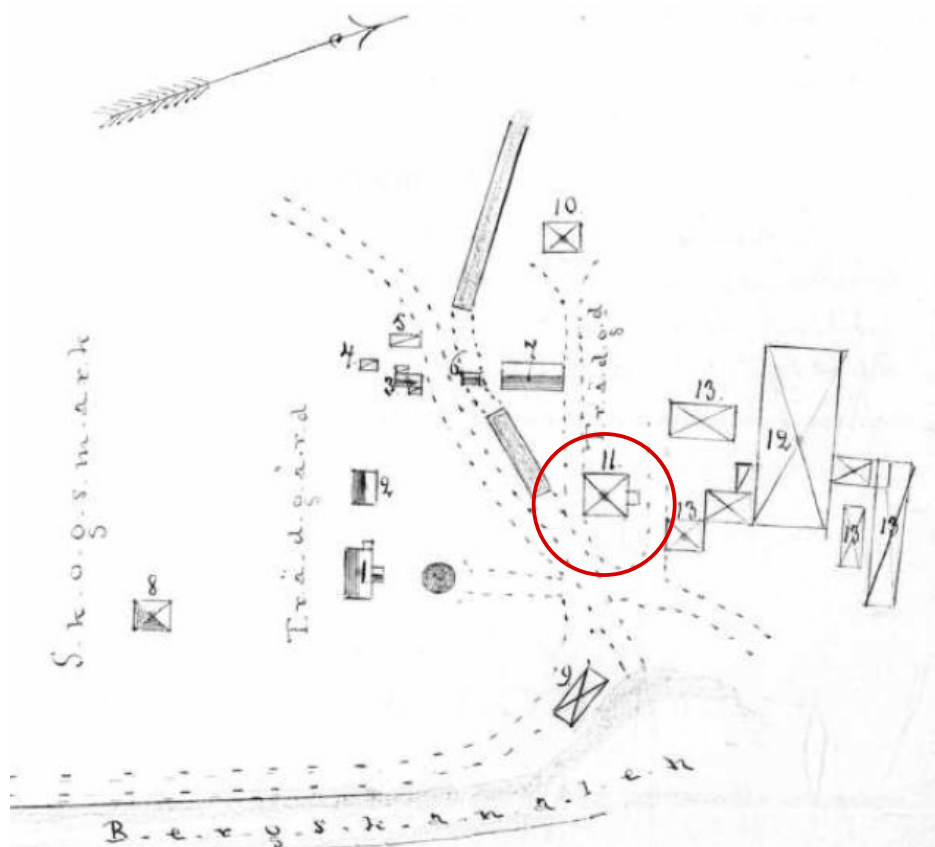

Flygfoto nutid. Fastigheten är sig lik men tillgängligheten har förändrats i och med den nya gång- och cykelbron över Bergkanalen från 2016. Nyckebo kom då att hamna nära ett av brofästena. Källa: Lantmäteriet 2024

Karta över Nydqvist & Holms verkstadsområdet från 1924. Industrin hade då brett ut sig på båda sidor om Trollhätte kanal.
Källa: Digitalt museum

1. Corps de Logis
2. Tvätt och bakstuga
3. Arbetarbostad
4. Hemlighus
5. Svinhus
6. Vedbod
7. Häststall
8. Arkiv
9. Materialbod
10. Villabyggnad
11. Villabyggnad
- 12-13. Gjuteri och verkstadsbyggnader

Brandförsäkringskarta från 1918. Nummer 1-9 tillhör Olidans gård. Nummer 10 är Villa Klinten och nummer 11 är Villa Nyckebo. 12-13 utgörs av Nydqvist & Holms (Nohabs) gjuteri och verkstäder. Källa: Brandförsäkringsarkivet

3.2 Byggnadshistorik

Nyckebo har bevarat större delen av sin utformning och karaktär från uppförandet 1890. De förändringar som miljön har genomgått är främst relaterade till villans interiör och dess närmiljö. Stora delar av den industrikontext som villan ursprungligen tillhörde revs mellan 1920- och 1945, däribland Nydqvist & Holms våghus, vattentorn, och huvudkontor. I samma veva revs det häststall som enligt slussbolagets typritningar hade uppförts åt Olidans gård år 1885. Det var beläget i den nuvarande trädgårdens nordvästra del och är fortfarande synligt på ett foto från 1918.

Även trädgårdsmiljön har förändrats efter att träd, häckar och buskar vuxit till sig och skapat ny rumsbildningar och tomtavgränsningar. Längre efter att Nyckebo hade uppförts var tomtens framsida öppen och kal utan staket, med full insyn för passerande. Ut mot gatan utgjordes den privata sfären då av den upphöjda terrassen. Äldre fotografier visar också att det fanns en tegelmur som skilde villans trädgård från tågspåret till bockranen i öst.

Fasadens grova spritputs och bemålade slätputsdekor är sannolikt till större delen från 1890. På äldre fotografier ser slätputsens utsmyckningar ut att ha varit ljusa och fastighetens nuvarande ägare har nyligen målat om dem i vitt.

Taket har mist mycket av sin ursprungliga arkitektur med stilmässigt trogna smidesstaket, skulpturalt murade tegelskorstenar och klassicistiska gavelfält över takfönstren som var utsmyckade med små krönspiror. Takplåten som numera är svartmålad var under inledningen av det förra seklet ljus, vilket skulle kunna indikera att det rörde sig om en förzinkad eller ljust målad plåt. Redan på ett foto från 1918 har taket dock blivit mörkt. På taket mellan fönsterkuporna finns fortfarande stora partier med gammal skivtäckt plåt bevarad.

Fönsterbågarna var från början målade i en mörk kulör, eventuellt brun, vilket var vanligt förekommande under 1800-talets slut. Verandan verkar ha haft en kulörsättning som låg närmare slussmiljöns övriga schweizerinfluerade arkitektur, förmodligen med jordiga kulörtoner i brunt, grönt och gult. Fönstren hade ursprungligen två lufter med tvärpost och således fyra rutor. Dessa byttes ut mot T-fönster med tre rutor på bottenvåningen redan under 1900-talets första decennier. Takfönstren var redan från början av sådan T-modell men har ersatts av bågar med en överliggande och en underliggande luft. Verandans ursprungliga ytterdörr ser att ha varit målad i en mörk kulör och var glasad med spröjs i samma stil som de bevarade verandafönstren.

Betongtrappan och entrén på byggnadens baksida i norr ska enligt en tidigare ägare ha tillkommit på 1930-talet. Dörröppningen ersatte då ett äldre fönster i trapphusets burspråk.

Interiört har huvuddragen i planlösningen bevarats men större förändringar av rumsindelning och ytskikt har skett vid omvandling av byggnadens funktion. Bland annat i samband med att direktörsbostaden blev tjänstemannabostad, lägenheter och därefter privatbostad. Några sådana förändringar beskrivs närmare i avsnittet om interiörens nulägesbeskrivning.

Det är osäkert huruvida Nyckebo tidigare hade uthus eller bodar.

Nyckebo, våghuset och det gamla vattentornet. Fotot taget omkring sekelskiftet 1900. Källa: Innovatums bildarkiv.

Olidans gård och Nyckebo 1918. Källa: Digitalt museum

4. Nulägesbeskrivning

4.1 Miljö

Villa Nyckebo är belägen längs Kyrkbrovägen på kanalöarna med utblick över Olidanbassängen i söder. I öster gränsar fastigheten till ett industriområde med en större fabriksbyggnad i tegel som hört till de äldre delarna av Nohabs historiska verkstadsmiljö. Vid rundkörslan framför byggnaden ansluter den nya gång- och cykelbron som förbinder Bergkanalens bägge stränder.

Mellan industriområdet och Nyckebo leder en smal väg fram till den bockkran där tunga turbiner och material firades ned från en klippavsats vid bygget av Olidans kraftverk under tidigt 1900-tal. Strax väster om byggnaden avgränsas tomten av en äldre utsprängd vattengrav som tillhört kanalsystemet och på andra sidan Kyrkbrovägen ligger Olidans gård. Norr om tomten vid Åkersbergsvägen ligger även den jämn gamla

Villa Klinten och där sluttar terrängen brant ner mot Olidehålan.

Trädgården upptar idag hela ytan nordväst om byggnaden fram till Åkerbergsvägen som delvis ligger utanför själva fastigheten. På norra delen av tomten växer stora tallar med inslag av ek på en upphöjd berghäll. Närmare huvudbyggnaden är tomten prydligt skött med gruslagda gångar, cirkelformad berså, häckar, gräspartier, buskar och äldre frukträd. Runt villans terrassering och stenlagda uteplats löper en rad av klotklippta tujabuskar och längs fasaderna finns rabatter, prydnadsbuskar och en gran.

Baksidans med betongtrappa och entré som vetter ut mot trädgården. Enligt uppgift ett tillägg från 1930-tal.

Överst: Vy över tomten mot Olidehålan i norr.

Mitten: Framsidan mot gatan. Terrassen döljs av formklippta tuja-buskar.

T.v. Fasadens sprit-puts med grov ballast.

T.h. Västra fasaden.

4.2 Exteriör

Nyckebo är en fristående villabyggnad uppförd i en putsarkitektur med stenstadsmässig prägel och inslag av fransk renässans. Mot gatan är huskroppen placerad på en meterhög terrass uppmurad av stora otuktade gråstensblock som är noggrant inpassade. Terrassen är stenlagd och omsluten av ett svartmålat järnräcke infäst i kraftiga, skulpturalt utformade stolpar. Stolparna är sannolikt gjutna i Nohabs intilliggande verkstäder och för tankarna till bolagets övriga produktion av motorer och lokomotiv.

Villan har tre våningar med källare, bottenplan och vindsplan. Taket är brutet, valmat och klätt med svartmålad, skivtäckt plåt. Var och en av de nedre takfallets fyra brant sluttande sidor har två fönsterkupor som också är klädda med plåt, vilket även gäller för de två centralt placerade skorstenarna.

Byggnadens fasad är täckt med en grov, varmgrå spritputs inramad av ljusa slätputsade listverk, gesimser och hörnkedjor. Mot gatan har fasaden en mittrisalit som på baksidan går igen som ett burspråk vilket rymmer trapphus och trädgård-

sentré. Fönsteromfattningarna på bottenvåningen har pyramidformade hörnavslut. Fönstren på nedervåningen är av t-typ med tre rutor, medan de på källarvåningen har två lufter med en spröjs och fyra rutor. Några av källarfönstren har smidda och mönstrade inbrottsgaller. Samtliga av villans fönsterbågar är målade i en ljusblå kulör. Ytterdörrarna är av senare ursprung och har en mörkblå kulör.

Den ursprungliga huvudingången består av en mindre tillbyggd veranda i trä med en långt utskjutande takfot på profilerade konsoler. Verandan har samma ljusblå kulör som husets fönsterbågar och omsorgsfullt gestaltade snickerier i stil med den övriga putsdekoren. Till terrass och veranda leder en längre stentrappa med steg gjutna i betong. Verandans sockel är murad med en effektfull blandning av flera olika sorters huggen natursten. På övriga delar av byggnaden fortsätter spritputsen ned över källarvåningen och avslutas vid marken med en låg kalkstenssockel. Baksidans trappa är enligt uppgift ett tillägg från 1930-talet och helt gjuten i betong. Detta skulle kunna förklara varför det finns små skillnader mellan räckets stolpar på baksidans trappa och de

Framsidas skulpturala trappräcke och stolpar med ett massivt, industriellt uttryck som sannolikt tillverkats lokalt hos Nohab.

Omsorgsfullt utformat inbrottsgaller innanför källarfönstren.

Den gamla huvudentréns veranda. Flera olika naturstenssorter kan urskiljas i muren på den höga sockeln.

Bredare fönsterparti med två smala sidobågar på västra fasaden.

Trapphusets äldre takfönster och skivtäck plåt som förmodligen är från 1890. Sannolikt är även takfotens gesims och listverk ursprungliga.

4.3 Interiör

Idag är villan uppdelad genom skiljeväggar till två bostäder, varav den mindre utgörs av den gamla huvudentrén och bottenvåningens östra halvdel som har eget kök och toalett. Övervåningen genomgick liknande förändringar efter 1900-talets mitt och delades upp i två lägenheter. Dessa har nyligen byggts om till ett sammanhängande våningsplan med nytt kök och badrum.

Byggnadens nedre plan är utformad som en paradvåning, typisk för 1890-talets välbesuttna bostadsmiljöer med mycket högt till tak och resliga pardörrar som öppnar upp mellan rummen i fil. Planlösningen är trots den sentida uppdelningen relativt välbevarad. Nyckebos matsal och sällskapsrum var förr, liksom idag, placerade i våningens västra del och köket låg antagligen på sin nuvarande plats i nordöst.

Interiören är i övrigt genomgående moderniserad med nya kök, badrum och ytskikt, varav en stor del har tillkommit under de senaste decennierna. Det är sannolikt främst trappor, dörrar, snickerier

paneler och till viss del stuckatur som bevarats från en ursprunglig inredning då villan var direktörsbostad. Befintliga brädgolv och parkettgolv är slipade och lackade men kan eventuellt vara original.

De nuvarande väggarna är tapetserade i ljusa eller grå nyanser och tak, dörrar och snickerier är vitmålade. Förmodligen var delar av interiören från början målad i en mustigare färgskala och rik på utsmyckningar enligt rådande inredningsideal vid 1800-talets slut. Om detta vittnar bevarade rester av konsoler och ornamenterad stuckatur med tandsnitt i trapphuset. I ljusinsläppet i trapphustaket sitter en innerbåge med smäckra spröjs och muslinglas som antagligen är en kvarleva från byggnadens första fönstergeneration.

Det är troligt att villan liksom dess äldre systerbyggnad Villa Elfhög också varit försedd med flera för sin tid moderna komfortinstallationer. Ett tecken på detta är de ventilgaller, som återfinns bland annat på övervåningen, där varmluft från en central värmekälla fördelades ut i rummen genom inbyggda väggkanaler. I ett av övervåningens större rum finns dock en kakelugn, vilket talar för att en sådan installation inte var tillräcklig.

I källaren har ett av rummen i äldre tid inretts med pärlspont, skafferi och hyllsystem som tillsammans med ett slitet klinkergolv utgör några få av de kvarvarande spåren efter villans äldre hushåll.

Höga fyllningspardörrar och parkettgolv i salongen på nedervåningen.

Skafferiutrymme, äldre pärlspontsinredning och elektrisk installation i källaren.

Verandan har innerbågar med hamrat glas.
Okänd ålder.

Fönsterparti med hög sockellist, profilerade
foder, fyllningspanel och äldre radiator.

T.v bevarad kakelugn
på övervåningen.

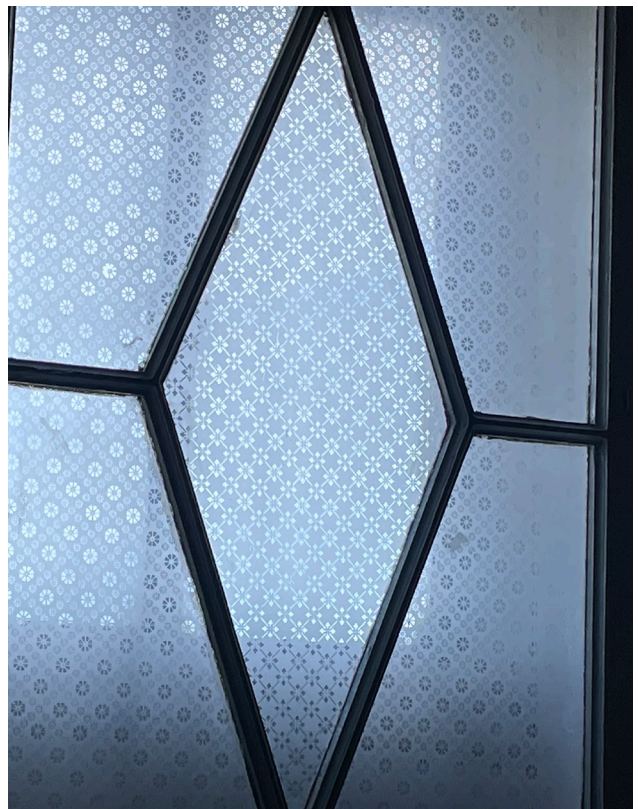
Gammal varmluftsventil på övervåningen.

Rester av en rikt utsmyckad stucklist i trapphuset.

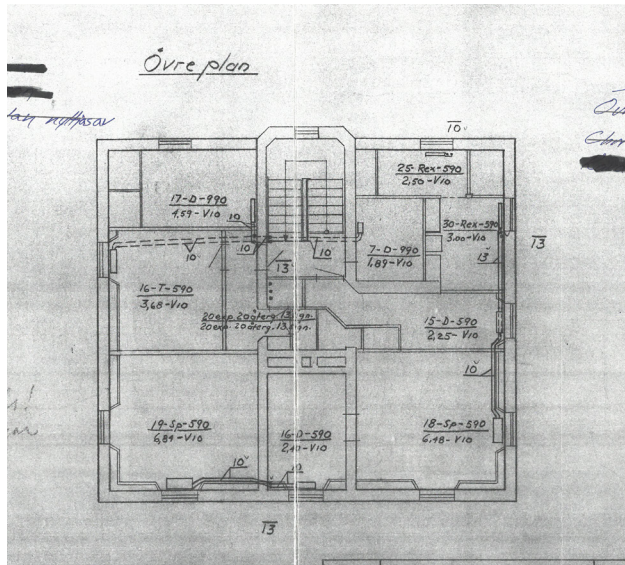
Slitet klinkergolv i källaren.

Äldre innerbåge med muslinglas i trapphuset.

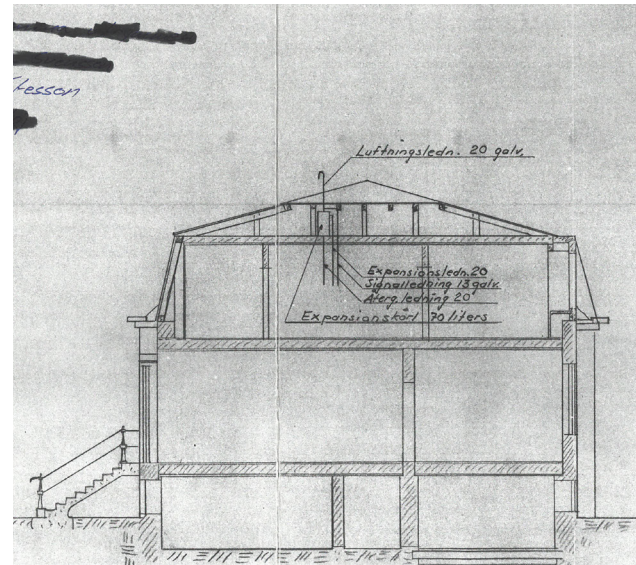
4.4 Planlösning och ritningar

Övervåning

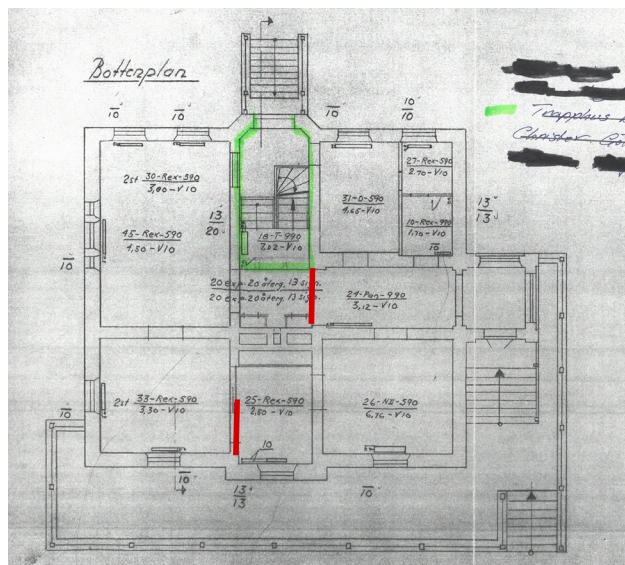
Övervåningen före den nyligen genomförda samman-slagningen av de två lägenheterna

Sektion

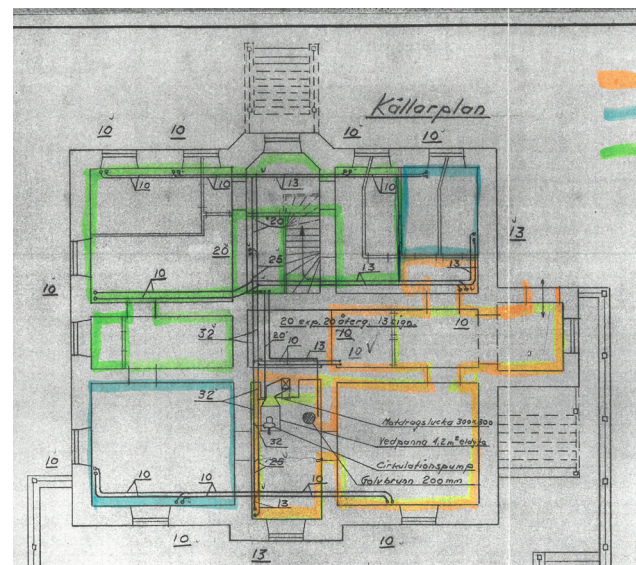
Sett från väst

Bottenvåning

Bottenvåningen. De två röda linjerna indikerar nuvarande uppdelning av byggnaden med skiljeväggar.

Källarvåning

5. Kulturhistoriskt värde

5.1 Kulturhistoriskt sammanhang, relevans och läsbarhet

Villa Nyckebo's historia är tätt knuten till de industriverksamheter som växte fram och formade Trollhättan under 1800-talets andra hälft, varav några kom att utvecklas till mycket betydelsefulla företag både i ett nationellt och internationellt perspektiv.

Villans kulturhistoriska kontext är i synnerhet kopplad till verkstadsbolaget Nohab vars direktör Antenor Nydqvist lät uppföra byggnaden som en representativ högreståndsbostad åt sin son och sedermera bolagsdirektör med familj. Placeringen i direkt anslutning till Nohabs gamla kontor och verkstadsbyggnader skiljer sig från flera andra direktörsvillor i området som placerades i natursköna omgivningar på viss distans från fabriksmiljöerna. Tillsammans med den samtida direktörsvillan Elfhög och ingenjörsbostaden Skuggan vittnar Nyckebo om bostadsförhållandena för bolagets ledarskikt och högre tjänstemän under sent 1800-tal.

Byggnadens exteriör är välbevarad med stor andel ursprungliga material av hög kvalitet. Det inbegriper spritputs, snickerier, järnräcken, plåt och huggen natursten. Bottenvåningens rumsindelning, planlösning, takhöjd, och spår av ursprunglig dekor och material vittnar om ägarens status. I sin helhet utgör den ett praktfullt exempel på en borgerlig, stilblandande villaarkitektur

från sent 1800-tal utformad av arkitekten Adrian Crispin Peterson som är mycket välkänd i Väst-sverige. Nyckebo har således även ett arkitekturhistoriskt värde som delas med systervillan Elfhög.

Trots att läsbarheten försvårats genom att större delen av Nohabs ursprungliga verkstadsanläggning försvunnit går det historiska sammanhanget fortfarande till viss del att uppleva genom den intilliggande industribyggnaden, ingenjörsbostaden Skuggan och rester av industriella strukturer: bevarad vändskiva, järnvägsspår och Nohabs svängbro. Arkitekturen och den synliga, friliggande placeringen vid Olidebassängen har bidragit till att byggnaden kommit att utgöra en av karaktärsbyggnaderna inom sluss- och kanalområdet.

Villa Nyckebo bedöms ha sådana värden som avses för särskilt värdefull bebyggelse.

5.2 Värdebärande karaktärsdrag och byggnadsdelar

- Det synliga läget vid kanalen och nära koppling till resterna av den industriella bebyggelsemiljö som utgjorde Nohabs gamla verkstadsanläggning.
- Den tidstypiska, stilblandande arkitekturen gestaltad av en välkänd arkitekt där stor vikt har lagts vid proportioner och utformningen av byggnadsdelar som tak, putsdekor, fönsteromfattningar, snickerier och sockel. Hög paradvåning på bottenplan.
- Exteriörens bevarade originalmaterial med patina vilket innefattar äldre spritputs-skikt, ursprunglig takplåt, putsdekor, snickerier och huggen natursten samt fönster och smidesdetaljer från 1800- eller tidigt 1900-tal.
- Terrass och trappor med noggrant inpassade gråstensblock. Trapppräcken med gjutna järnstolpar som genom sin omsorgsfulla utformning är ett uttryck för byggnadens relation till Nohab och dess metallindustri.
- Relativt välbevarad planlösning på bottenvåningen med tidstypiskt tilltagen takhöjd, höga pardörrar och rester av praktfull stuckdekor. Bevarade detaljer så som dörr- och fönsterforder, paneler, klinkergolvbeläggning, muslinglas och spår av tidig centralvärmeanläggning.
- Villaträdgården med storsväxta tallar, ekar, fruktträd, formklippta buskar och häckar.

6. Att tänka på inför en eventuell flytt

6.1 Kontextens betydelse - Hur påverkas byggnadens kulturhistoriska värde vid en flytt?

En byggnads kulturhistoriska värde påverkas alltid vid en flytt. Att en byggnad tas ur sitt sammanhang försvårar möjligheterna att avläsa de kulturhistoriska sammanhangen.

Villa Nyckebo representerar en exklusiv och stilblandande arkitektur som var typisk för de villor som uppfördes åt personer inom högre ståndsmiljöerna kring 1800-talets slut. Karaktäristiskt för Nyckebo är läget i nära anslutning till Nohabs f.d. verkstadsanläggning som villan var knuten till egenskap av direktörsbostad. Den äldre industri- miljön vid Oldebassängen är fortfarande avläsbar genom den bevarade verkstadshallen i tegel, tjänstemannabostaden Skuggan och järnvägs- svängbron från 1915 med vändskiva och rester av spåren. Nyckebo skiljer sig på så sätt från den större Villa Elfhög som också uppfördes som bostad för Nohabs direktörsfamilj, men som var mer avskilt placerad i relation till verksamheten. Genom sin gestaltning har de två villorna dock ett tydligt släktskap.

Efter att de ursprungliga fabriksanläggningarna försvunnit präglas kulturmiljön kring Olidan numera av bevarade tjänstemanna- och direktörs- bostäder. Till dessa byggnader i närområdet, med koppling till den lokala industrin, kraftverken och slussleden hör: Villa Skogsvreten och Väster- tergårdets maskinistbostäder, Olidans mangård, Nyckebo, Villa Klinten, Skuggan, Oljeslageriets boningshus och Villa Forslid. Några av dessa byggnader, däribland Olidans mangård, Skug- gan och Villa Nyckebo har sedan de uppfördes blivit identitetsskapande i sitt närområde och är värdebärande byggnader för kulturmiljön utmed sluss- och kanalleden.

En kortare flytt av Villa Nyckebo inom närom- rådet där den fortfarande är synlig från kanalen bedöms ha en mindre påverkan på dess kultur- historiska kontext och läsbarhet. Vid flytt avgör bland annat ambitionsnivå och ekonomi hur mycket som kan tas med och i vilken omfattning exempelvis fundament och trädgårdens karaktär kan återskapas. Att byggnadens värdebärande karaktärsdrag bibehålls vid en flytt är av stor vikt för upplevelsen av byggnaden.

7. Framtid

7.2 Hantering av byggnaden

Som en konsekvens av den nya slussledens markanspråk är det ännu inte fastställt att Villa Nyckebo kommer att kunna bevaras på sin nuvarande plats. Byggnadens konstruktion är dock komplicerad att flytta utan att riskera skador på dess värdebärande karaktärsdelar, varför en flytt av villan så långt det är möjligt bör undvikas. Nyckebo har dock ett sådant kulturhistoriskt värde och betydelse för upplevelsen av platsen att den, om den inte kan ligga kvar, bör flyttas i sin helhet.

Vid en eventuell flytt är det lämpligaste alternativet att flytta villan, inklusive terrass, ca 40-50 meter rakt bakåt åt nordväst, inom fastigheten. Flyttavståndet är kort och byggnaden bevarar då sin historiska kontext där den fortsatt kommer att vara synlig från vattnet och bidra till läsbarheten och upplevelsen av den historiska industri- och kanalmiljön.

Oavsett om en flytt blir aktuell eller inte bör byggnaden få en funktion som kan fungera väl, sett till bostadshusets kulturhistoriska värden och förutsättningar. En ny användning kopplad till den nya slussverksamheten utreds inom projektet. Nyckebo bör även ges lämpliga skydd i detaljplan och omfattas av rivningsförbud.

7.3 Ny placering av byggnaden vid en eventuell flytt

Vid en flytt är utgångspunkten att Villa Nyckebo, med tillhörande terrassfundament flyttas rakt bakåt åt nordväst, föredragsvis inom befintlig fastighet.

Bildkälla: Lantmäteriet.

8. Referenser

Tryckta källor

Kungliga vattenfallsstyrelsen – Trollhättan dess kanal- och kraftverk: historik och beskrifning. Del I-III, 6 vol. Kungliga Vattenfallsstyrelsen 1911-1916

Philip Blomqvist och Robin Eriksson - Mellan sluss och husgrund vid trollhätte kanal: Arkeologisk utredning steg 1. Fastighet Åker 10 :1, Olidan 5 :16, m.fl. Trollhättan socken, Trollhättans kommun Lödöse museum/Förvaltningen för kulturutveckling. Rapport 2022 :21

Werner Johnsson –Nydqvist & Holm 100 år : 1847-1947 : en minnesskrift. Trollhättan, Kommunkontoret 1985

Trollhättans kommun – Nyckebo, exteriör inventering och kulturhistorisk värdering, Ur kulturmiljöprogram. 2017

Otryckta källor

Trollhättegillet – Viktiga årtal i Trollhättans historia <https://www.trollhattegillet.se/bibliotek/> [hämtad 2024-05-11]

Villa Elfhög – <https://www.trollhattan.se/startside/bygga-bo-och-miljo/bygga-nytt-andra-eller-riva/kulturhistoriska-byggnader1/hus-med-historia/villa-elfhog/> [hämtad 2024-05-11]

Om Antenor Nydqvist <https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/8463> [hämtad 2024-05-11]

Arkiv och historiska kartor

Brandförsäkringsverket

Lantmäteriets historiska kartarkiv

Krigsarkivets kartarkiv

Region- och Landsarkiven

Bildmaterial

Sjöfartsverkets arkiv

Alvin-portalen

Digitalt Museum

Innovatums bildarkiv

Övrigt

Fastighetskarta. Trollhättans stads kartportal.

<https://kartportalen.trollhattan.se/spatialmap> [hämtad 2024-05-13]

Tack till Nyckebos boende för bidrag till källmaterialet.

